

3. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 400 с.

4. Закон України № 4652-VI від 13 квітня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 21, ст. 208.

5. Закон України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 17, ст. 71.

6. Закон України № 720-IX від 17 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень”» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 47, ст. 408.

Андрушко Андрій Васильович,
в.о. завідувача кафедри кримінально-
правової політики Ужгородського
національного університету, доктор
юридичних наук, професор

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ РАФАЛА ЛЕМКІНА НА СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ*

Дослідження проблем протидії злочину геноциду неможливе без глибокого вивчення наукової спадщини автора поняття «геноцид» та творця концепції заборони злочину геноциду і покарання за нього – визначного польсько-американського юриста єврейського походження Рафала Лемкіна.

Рафал (Рафаель) Лемкін народився 24 червня 1900 р. у с. Безводне Гродненської губернії (нині – Республіка Білорусь). Молоді роки життя Лемкіна тісно пов'язані з землями нинішньої України: у 1921–1926 рр. він навчався на юридичному факультеті Львівського університету, з кінця 1931 до середини 1932 р. працював на посаді підпрокурора (помічника прокурора)

---

* Публікацію підготовлено в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського.

окружного суду в Бережанах на Тернопільщині. Після закінчення Львівського університету Лемкін студіював в Гейдельберзькому університеті в Німеччині, згодом – у Берліні та Парижі. В липні 1926 р. у Львівському університеті отримав ступінь доктора права. Згодом працював у Кодифікаційній комісії Польщі, підпрокурором в окружному суді в Бережанах, прокурором окружного суду у Варшаві, адвокатом, викладав порівняльне кримінальне право у Вільному польському університеті у Варшаві. На початку Другої світової війни Лемкін емігрував спершу до Швеції, а навесні 1941 р. – до США, де викладав на юридичному факультеті Університету Дюка, а згодом в Єльському університеті. В 1944 р. він видав свою найважливішу працю «Правління держав Осі в окупованій Європі» [7], в якій вперше вжив термін «геноцид». Після закінчення Другої світової війни Лемкін був одним із членів делегації США на Нюрнберзькому процесі 1945–1946 рр., а запропонований вченим термін «геноцид» був використаний головним обвинувачем від США на Нюрнберзькому процесі Робертом Джексонем. Лемкін виступив головним ініціатором ухвалення Генеральною асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, на різних етапах працював над проектом Конвенції (був залучений до розробки проекту Конвенції як експерт за ініціативою Генерального секретаря ООН). Помер Рафал Лемкін у Нью-Йорку 28.08.1959 р., де й похований [1; 6, s. 172–183; 8].

Під час навчання у Львові Рафал Лемкін звернув увагу на судовий процес над вірменським патріотом Согомоном Тейлїряном, який 15 березня 1921 р. застрелив у Берліні колишнього міністра внутрішніх справ та великого візира Османської імперії Мехмеда Талаат-пашу – одного з головних організаторів депортації та фізичного винищення вірменів під час Першої світової війни. Цей резонансний судовий процес спонукав Лемкіна уважно поглянути на проблему масового винищення людей у зв'язку з їх приналежністю до певної групи з тим, аби такі злочини не залишалися безкарними.

На початку 1930-х рр. Рафал Лемкін представляв Польщу на численних міжнародних конференціях. Зокрема, у доповіді, яку він підготував для участі в П'ятій міжнародній конференції щодо уніфікації кримінального права, яка у 1933 р. відбувалася в Мадриді, Лемкін запропонував виокремити в міжнародному праві два види злочинів – «акти варварства» і «акти вандалізму». Тих, хто через ненависть до певної етнічної,

соціальної чи релігійної групи заподіював фізичну шкоду членам цієї групи, Лемкін запропонував вважати винними у «варварстві», а тих, хто знищував культурно-духовне надбання такої групи через ненависть до неї, – у «вандалізмі». Хоча концепція «актів варварства» і «актів вандалізму» не була підтримана, вона стала першою спробою на міжнародно-правовому рівні передбачити покарання за діяння, вчинювані не проти окремих індивідів, а проти груп людей за певною ознакою або ж проти індивідів, якщо вони розглядаються як представники цих груп. Згодом ці положення лягли в основу концепції злочину геноциду, запропонованої Рафалом Лемкіним [1, с. 5–6, 7–8, 12–13; 2, с. 35–36].

Як зазначалося вище, термін «геноцид» Лемкін уперше вжив у своїй праці «Правління держав Осі в окупованій Європі», виданій у 1944 р. Запропонована вченим система методів геноциду (способів його вчинення) охоплювала вісім видів: політичні, соціальні, культурні, економічні, біологічні, фізичні, релігійні і моральні, застосування яких спрямоване на фізичну ліквідацію групи та (або) знищення її ідентичності. Лемкін підкреслював необхідність укладення спеціального міжнародного договору щодо заборони геноциду та висловив ідеї щодо принципів, на яких мав ґрунтуватися цей документ. Запропонована Лемкіним концепція злочину геноциду згодом лягла в основу положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., основним автором якої він був [1, с. 8, 13; 7].

Водночас необхідно підкреслити, що визначення злочину геноциду, сформульоване у ст. II згаданої Конвенції, суттєво відрізняється від розуміння цього злочину, запропонованого Лемкіним. Зокрема, у Конвенції закріплено вужчий перелік способів (методів) вчинення геноциду, який включає лише способи, що спрямовані на фізичне знищення членів групи (вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи); а перелік захищених Конвенцією груп включає лише національну, етнічну, расову або релігійну групу [3]. Таким чином, доводиться констатувати, що чимало важливих з точки

зору Рафала Лемкіна складових його концепції злочину геноциду не реалізовані в нормах Конвенції.

Важливо зазначити, що у своїх працях Рафал Лемкін неодноразово розглядав конкретні факти винищення груп людей за певною ознакою, що мали місце в історії, крізь призму розробленої ним концепції злочину геноциду. Одним із таких фактів, що його докладно аналізував Лемкін, був Голодомор в Україні 1932–1933 рр. Під час вшанування у 1953 р. двадцятої річниці Великого Голоду в Україні Лемкін виголосив для тринадцяти аудиторії, що зібралася в Мангеттен-центрі у Нью-Йорку, доповідь-звернення «Радянський геноцид в Україні» [4]. У цій доповіді вчений прямо назвав злочини сталінського режиму проти української нації геноцидом. При цьому він мав на увазі не лише організований радянською владою Голодомор. В геноциді української нації Лемкін вбачав чотири складові: 1) нищення інтелігенції – мозку нації, щоб паралізувати решту організму; 2) наступ на церкву (УАПЦ, УГКЦ), священників і церковну ієрархію – «душу» України; 3) виморювання голодом українського селянства – зберігачів традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, національного духу України; 4) заселення України чужинцями і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі [4].

Таким чином, погляди Рафала Лемкіна на сутність та шляхи протидії злочину геноциду пройшли певну еволюцію і в підсумку лягли в основу положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. Водночас текст вказаної Конвенції не повною мірою відображає сукупність поглядів Лемкіна щодо злочину геноциду. Згодом ця невідповідність призвела до проблем при кваліфікації конкретних діянь саме як геноциду (зокрема, це стосується проблем кваліфікації Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду, а також проблемних аспектів кваліфікації геноциду в Камбоджі 1975–1979 рр.). Проблема є актуальною і сьогодні: у зв'язку з повномасштабною агресією росії проти України постало питання про кваліфікацію дій, вчинених збройними силами рф та її політичним і військовим керівництвом, як геноциду українського народу (у цьому зв'язку варто нагадати про відповідну постанову Верховної Ради України від 14 квітня 2022 р.). Можна стверджувати: якби у Конвенції 1948 р. була повною мірою реалізована ширша концепція злочину геноциду, запропонована Рафалом Лемкіним, кваліфікація дій, вчинених збройними силами рф та її політичним і військовим керівництвом, як геноциду українського народу, була б беззаперечною.

Список використаних джерел

1. Бем М.В. Міжнародно-правові погляди Рафала Лемкіна: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2014. 18 с.
2. Земан І. Студентський період життя та перші наукові кроки Рафаеля Лемкіна. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Частина 2. С. 31–38.
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.
4. Рафаель Лемкін. Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / ред. Роман Сербин, упорядник Олеся Стасюк. Київ: Майстерня книги, 2009. 208 с.
5. Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова / пер. з англ. Павла Мигалья. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 652 с.
6. Chrószcz G. Rafał Lemkin (1900–1959) – koryfeusz ludzkich sumień. *EUNOMIA*. 2023. № 2 (105). S. 171–205.
7. Lemkin R. *Rządy państw Osi w okupowanej Europie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2013. 302 s.
8. Szawłowski R. *Rafał Lemkin. Biografia intelektualna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2020. 648 s.

Базелюк Вікторія Володимирівна,
науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального
права Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, кандидат юридичних
наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА

Зважаючи на те, що ХХІ століття є епохою інформаційного суспільства, захист інформаційної безпеки будь-якої держави, в тому числі й України, наразі має бути на першому плані. Найбільш дієвим інструментом тут є Кримінальний кодекс, положення якого спрямовані в тому числі